

Економічна природа власного капіталу банку та його роль у ресурсному забезпеченні банківських установ

У статті обґрунтовано економічну сутність, роль та значення власного капіталу в ресурсному забезпеченні банківських установ; визначено особливості управління власним капіталом банку та запропоновано шляхи збільшення капіталізації банків України у сучасних умовах господарювання.

In the article economic essence, role and value of property asset, is reasonable in the resource providing of bank institutions; the features of management of bank a property asset are certain and the ways of increase of capitalization of banks of Ukraine are offered in the modern terms of manage.

Ключові слова: капітал, банк, власний капітал банку, капіталізація, ресурсне забезпечення банківської діяльності, ресурсний потенціал банку, статутний капітал, прибуток банків.

Вступ. Необхідна умова успішної банківської діяльності – достатній за обсягом й адекватний здійснюваним активним операціям власний капітал, який відповідає вимогам НБУ і забезпечує захист інтересів кредиторів банку та зміцнення довіри до банківських установ. Активізація процесів нарощування власного капіталу банків як невід’ємна умова економічного зростання України і підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках потребують розроблення питань як теоретичного, так і практичного характеру щодо формування власного капіталу як складової фінансових ресурсів банку.

Постановка завдання. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем, пов’язаних з управлінням власним капіталом банків і підвищенням рівня капіталізації банківської системи, на особливу увагу заслуговують праці Г. Азаренкової, М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, А. Вожжова, І. Гуцала, Я. Грудзевича, О. Дзюблюка, О. Заруби, Л. Костирко, А. Мороза, М. Савлука, С. Юрія та ін.

Хоча наукові напрацювання є доволі значними, зміна економічної ситуації породжує нові проблеми недостатнього рівня капіталізації банків України. З огляду на це комплексне дослідження питань, пов’язаних з формуванням та

нарощуванням власного капіталу банку, набуває особливої актуальності, що і зумовило вибір теми даної статті.

Результати. На сьогодні одним з найактуальніших стратегічних питань для багатьох банків України залишається формування банківського капіталу, його регулювання та підтримка оптимального співвідношення структурних складових. Дослідженню питання банківського капіталу присвячені праці багатьох вчених, проте до нього підходять з різних позицій через що існує не мало розбіжностей. Зокрема, в літературі недостатньо розглянуте питання комплексного підходу щодо управління усіма складовими банківського капіталу, найчастіше зустрічаються лише аспекти регулювання окремих складових банківського капіталу.

Ряд науковців поняття банківського капіталу ототожнюють з терміном «банківські ресурси», «ресурсна база», які з погляду джерел утворення розмежовують на власні, залучені і запозичені [1,2]. Але ці компоненти не тільки мають тенденції до відособленого розвитку, але і тісно переплітаються між собою за мірою впливу на функціонування банку та кінцевий результат діяльності – прибуток (що не слід забувати). На наш погляд, поняття «банківських ресурсів» повинно заключати у собі ширші ознаки, аніж ознаки банківського капіталу.

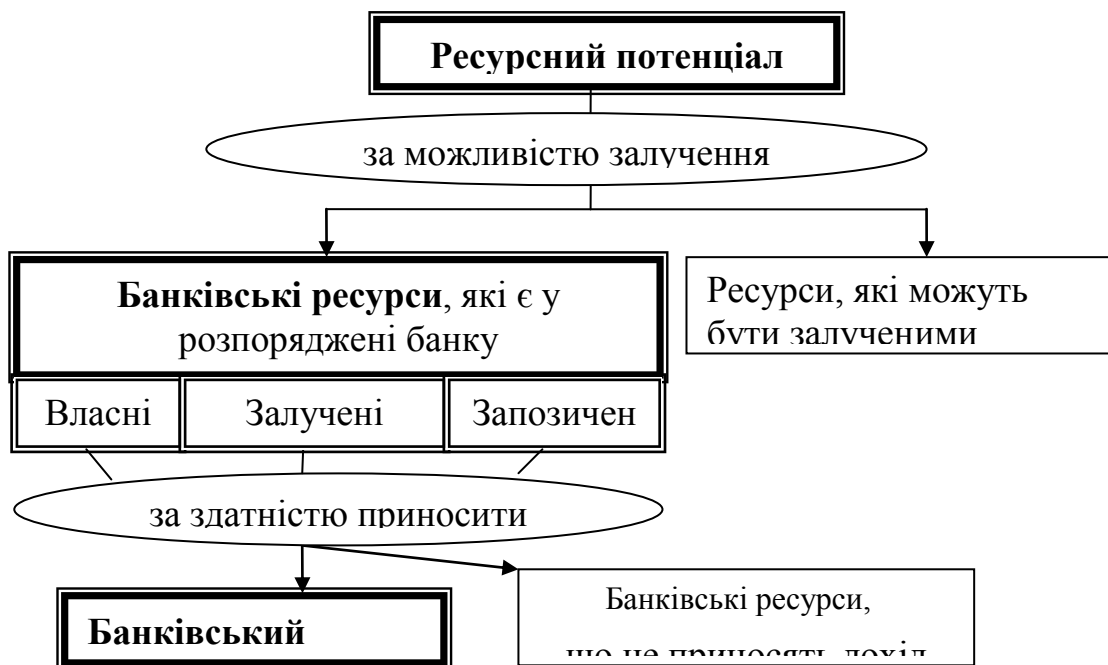

Рис. 1. Взаємозв'язок та відмінність понять «Ресурсний потенціал банку», «Банківські ресурси», «Банківський капітал»

Інакше кажучи, поняття «ресурсний потенціал», «банківські ресурси» і «банківський капітал» близькі за змістом, але вони не є синонімами. Пропонуємо розглянути схему, яка наочно відображає як взаємозв'язок, так і сутнісну відмінність цих понять (Рис. 1).

Багатогранність поняття “капітал” складає основу підходу щодо уточнення “банківського капіталу”, яке в економічній літературі вживається досить часто, але іноді має різний зміст. Закон України “Про банки і банківську діяльність” характеризує його як залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань, з подальшою класифікацією на підписний, статутний та регулятивний.

Тобто законодавча сторона декілька трансформувала поняття “капіталу”, наділивши його рисами “власного капіталу”. Згідно законодавства, “капітал регулятивний (власні кошти) - складається з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами НБУ”, статутний капітал вирізняється як “... сплачений та зареєстрований підписний капітал”, тобто величина сплаченого та зареєстрованого “... капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї)”. Але в поданому визначенні регулятивного капіталу не простежується економічна сутність терміну.

Схожий підхід висловлюється і в зарубіжній літературі К. Балтропом та Д. Макнотон: “... банківський капітал – це те, що залишається після вирахування зобов'язань з активів”. Аналогічне за суттю визначення капіталу банків належить Ф.С. Мишкіну. Проте слід зазначити, що наведена характеристика віддзеркалює бухгалтерський підхід щодо поняття банківського капіталу, до того ж вкладаючи в нього зміст лише його частини – власного капіталу банку. Це підтверджує і В. Стельмах, визначаючи власний капітал за формулою американського економіста Дж. Сінка, як різницю між сумою активів і сумою зобов'язань.

З поданими ознаками (активи за мінусом зобов'язань) в економічних джерелах зустрічається також термін “фінансовий капітал” і зазначається, що “Сума фінансового капіталу зазнає певних коригувань, а результат отримує назву “нормативний капітал” або “власні кошти” [3], що на наш погляд незрозуміло, оскільки нове законодавство виключило поняття “нормативний капітал” ідентифікувавши його як “регулятивний капітал”.

Підсумовуючи розглянуті підходи у даному напрямку, запропонуємо таке

уточнене, на наш погляд ширше визначення банківського капіталу: це сукупність грошових коштів та виражених у грошовій формі матеріальних та нематеріальних активів банку, які дорівнюють сукупності власних та залучених коштів, перебувають у розпорядженні банку відповідно функціональних ознак та зростають у результаті ефективної фінансово-господарської діяльності шляхом використання них для здійснення активних операцій банку та надання ряду послуг. Дане трактування поглиблює сутність поняття і охоплює всі стадії його функціонування та розвитку.

Глибшому усвідомленню терміну та механізму функціонування банківського капіталу сприяє дослідження його деталізації за окремими складовими. В даному дослідженні категорію структури банківського капіталу пропонується розглядати за належністю до джерел утворення і визначити як наявність взаєморозташованих та пов'язаних складових (власного, залученого та позиченого капіталу), які відображають внутрішні зв'язки та взаємодію окремих елементів в сукупному капіталі банківської установи і визначають її існування з позицій ефективного оперування вказаними компонентами.

Перша визначена структурна компонента банківського капіталу – власний капітал, яка, як також з'ясувалося під час дослідження, також досить суперечлива при з'ясуванні формулювання. В деяких виданнях в зміст цього поняття вкладають сутність капіталу взагалі, в деяких ототожнюють з власними коштами, визначаючи як "... кошти власників компанії, вкладені в неї шляхом прямого інвестування капіталу чи реінвестування частки отриманого (нерозподіленого) прибутку". Але в останнє визначення вкладають ще одно поняття – процес прямого інвестування, яке не менш містке проте охоплює тільки акціонерний капітал. Визначаючи структурну складову, як "... кошти, внесені в банк його власниками, що складаються в основному з акціонерного капіталу, резервів і нерозподіленого прибутку" або "... грошові кошти, внесені акціонерами (засновниками банку) та пайовиками, а також кошти, сформовані в процесі подальшої діяльності", автори лише підкреслюють джерела утворення власного капіталу, не вдаючись до фундаментальних ознак, що вкрай помилково.

Законодавчі акти з'ясовують лише поняття власних коштів, і то з точки зору регулювання: „...сукупність основного і додаткового капіталу, зваженого на ризики, що відзначені нормативно-правовими актами НБУ”.

Змістовніше це поняття звучить у М.Д. Алексеєнка: “Власний капітал

комерційного банку являє собою кошти і виражену у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, забезпечують самостійність і фінансову стійкість банку, використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку”. Але ним також не підкреслюються аспекти формування капіталу.

Узагальнюючи досліджені підходи, сформулюємо наступне визначення власного капіталу банку: це кошти і виражена в грошовій формі частина майна власників (засновників/акціонерів), початкові в організації банківського бізнесу, та кошти, сформовані в процесі подальшої діяльності, які у сукупності забезпечують фінансову незалежність банку як господарчого суб’єкту, мають фундаментальне значення для можливостей надавати достатній спектр банківських операцій за обсягом і номенклатурою з метою одержання прибутку протягом усього періоду функціонування фінансової установи, забезпечення захисту вкладів і покриття негативних наслідків різноманітних ризиків.

Класифікаційні ознаки власного капіталу частково співпадають з ознаками, властивими сукупному банківському капіталу, проте існують деякі відмінності, пов’язані із специфічністю досліджуваної структурної компоненти. Увагу привертають такі, як порядок формування власного капіталу, форма інвестування (етап створення банку та виходу на ринок), джерела формування та спосіб розрахунку (етап зростання). Згідно чинного законодавства, формування і збільшення власного капіталу відбувається виключно у вигляді грошових внесків.

Також досліджено, що на структурні перетворення досліджуваного показника значно впливає організаційно-правова форма власності банківської діяльності – розподіл власного капіталу на акціонерний (формується в сумі номінальної вартості акцій, що розповсюджуються) і пайовий (формується шляхом розподілу на паї, розмір яких визначається установчими документами). Кожна форма власності має свої переваги і недоліки з погляду стратегічного розвитку банку, цілей і завдань, які ставлять перед собою засновники.

Крім того, Законом “Про внесення змін в деякі законодавчі акти України щодо форми створення банків і розміру статутного капіталу” від 14.09.2006 р. передбачено, що банки в Україні тепер мають створюватися тільки у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку, а ті, що створені в формі закритого акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, зобов’язані впродовж трьох років привести свою

організаційно-правову форму в відповідність до вимог цього закону.

Досить розповсюдженою в літературних джерелах є рекомендація деталізації власного капіталу на основний (капітал 1-го рівня) і додатковий (капітал 2-го рівня). Визначене висуває за необхідне подальшу класифікаційну ознаку – спосіб розрахунку, згідно якого розрізняють балансовий (який безпосередньо представлений у балансі банку) і регулятивний власний капітал (який використовується органами банківського нагляду для обчислення економічних нормативів і деяких інших потреб).

За законом, останній складається саме з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, визначені НБУ. Але згідно з Базелем II, "... до регулятивного капіталу банку було додано капітал третього рівня – короткостроковий субординований борг, а сам капітал став потрібен для покриття не лише кредитного, а й ринкових ризиків до яких було віднесено процентний ризик, ризик пайових цінних паперів, валютний ризик та ризик товарних контрактів”.

Якщо розглядати динаміку, то щорічний приріст основних показників розвитку банківського сектора України складає 54-81%. При цьому за дев'ять місяців 2008г. темпи їх приросту були вищими, ніж за останні п'ять років. Так, впродовж 2007-2008 рр. відносна величина активів банків виросла на 75,9%, власного капіталу – на 64,2%, кредитів – на 80,6%. Необхідно відзначити, що з жовтня 2008 р. ситуація змінилася украй в протилежну сторону. Світова фінансова криза, політична нестабільність і економічна криза в Україні негативно позначилися на доходах населення, прибутку суб'єктів господарювання, що і привело до масового відтоку внесків з банківської системи України, скороченню ресурсного потенціалу банків, припиненню і скороченню кредитних операцій.

Як показують результати роботи банківської системи України за 2009 р., фінансова криза привела до двократного падіння рентабельності банківських установ. Дані, представлені в таблиці 1., свідчать про те, що за досліджуваний період банки здійснювали неефективну кредитну політику. Це привело до істотного перевищення темпів зростання кредитного портфеля над зобов'язаннями банків. Тобто в умовах ризику дострокового вилучення внесків і неплатежів по кредитах банки зіткнулися з проблемою низької ліквідності, платоспроможності, і зрештою, втратою фінансової стійкості.

Враховуючи ситуацію, що склалася в банківській системі України, НБУ

вжив заходи по обмеженню кредитних і депозитних ризиків банків. Так, відповідно до Ухвали НБУ № 319 від 11.10.2008 р. з 13.10.2008г. банки зобов'язані обмежити здійснення активних операцій в об'ємах, досягнутих кожним з них на цю дату. Такі обмеження не розповсюджуються на операції з державними цінними паперами, депозитними сертифікатами НБУ і операції на міжбанківському ринку. Надання кредитів в іноземній валюті контрагентам, які не мають валютної виручки, обмежити об'ємами заборгованості по них, яка утворилася на цю дату.

Крім того, банки зобов'язані забезпечити постійний щоденний моніторинг за дотриманням встановлених обмежень. Вони повинні враховувати, що рефінансування простроченої заборгованості шляхом видачі нових кредитів, необгрунтована пролонгація кредитів, ненадання позичальникам інформації про сукупну вартість кредиту, внесення в кредитний договір змін щодо вартості кредиту, не відповідним змінам облікової ставки НБУ, кваліфікуватиметься як порушення вимог статті 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з негайним застосуванням адекватних заходів дії.

З представлених в таблиці 1. даних можна зробити висновок про те, що особливістю банків України є значна частка статутного капіталу в структурі власного капіталу (понад 65%). Досвід банківських систем економічно розвинених країн свідчить про те, що найбільшою фінансовою стійкістю володіють банки, у яких питома вага статутного капіталу не перевищує 50%. За останні роки важливим джерелом збільшення власного капіталу виступали прибутки і резерви банку. Проте, починаючи з 2007 рр. їх частка у власному капіталі банків почала знижуватися. Якщо в 2005г. прибуток і резерви банку формували близько 25 % власного капіталу, то за станом на 01.01.2010 р. – тільки 19 %. Оскільки основною функцією власного капіталу банку слід рахувати захисну, то негативною є тенденція скорочення співвідношення власного капіталу банків України до їх чистих активів з 13,7% в 2005г. до 11,9 % за станом на 01.01.2010 р.

Висновки. Таким чином, на величину і структуру власного капіталу банку роблять вплив значна кількість чинників, облік яких вимагає застосування системного підходу при дослідженні даного об'єкту фінансового менеджменту банку.

В процесі практичної діяльності банки можуть зіткнутися з проблемою нарощування власного капіталу, як наслідки дії чинників:

- зростання інфляції, що приводить до дорожчання активів і зобов'язань комерційного банку і вимагає адекватного збільшення його власного капіталу;

Таблиця 1

Динаміка показників, що характеризують структуру власного капіталу банків України

Показники	2005р.	2006р.	2007р.	01.01.08р	01.01.10р
Власний капітал, млн.грн.	18421	25451	42566	69578	92158
Статутний капітал, млн.грн.	12022,7	16650,7	32820	57088	60293
у % до ВК	65,3	65,5	77	82	65,4
Резерви банків, млн.грн.	3875,4	5505,6	5602	5821	9860
у % до ВК	21	21,6	13	8,3	10,7
Прибуток банків, млн.грн.	2523,3	3294,6	4144	6669	7833
у % до ВК	13,7	12,9	9,7	9,5	8,5

- нестабільності економічного середовища, в якій функціонують комерційні банки, у зв'язку з чим підвищується ризикована активних операцій, що обумовлює необхідність збільшення розмірів і оптимізації структури їх власного капіталу;

- дорожчання витрат по формуванню ресурсної бази банку як результату боротьби за засоби клієнтів, що зменшує прибуток – головне джерело зростання капіталу;

- вимог інвесторів від керівництва банку більше приділяти уваги величині і достатності його капіталу, оскільки багато інвесторів вважають банки високо ризиковими фінансовими інститутами. Вони неохоче купують цінні папери банку і роблять внески в банки з низьким рівнем капіталізації;

- підвищення нормативних вимог НБУ до мінімального розміру власного капіталу банку;

- освоєння банком нових напрямів діяльності, на здійснення яких потрібне дотримання підвищених ліцензійних вимог НБУ в частині регулятивного капіталу.

Відповідно до цього у рамках механізму управління власним капіталом банку вважаємо за необхідне виділити наступні складові:

1. Діагностика власного капіталу як елементу ресурсної бази комерційного банку.

2. Економіко-математична модель оцінки впливу власного капіталу банку на фінансовий результат.

3. Методи і інструменти регулювання власного капіталу комерційного банку.

Ці напрямки потребують подальшого дослідження у межах фінансового менеджменту банку.

Література

1. Вожжов А. П., Клименко А. І. Банківський капітал в економіці України // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 88–97.
2. Герасименко В. В. Теоретические аспекты концентрации банковского капитала: особенности и перспективы ее развития в России // Дайджест Финансы. – 2010. – № 1 (121). – С. 2–7.
3. Косой А. М. Капитал коммерческого банка // Деньги и кредит – 2010. – № 9. – С. 33–44.